

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВОСУДДЯ, АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА І СУДОЧИНСТВА ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

З. В. Кузнєцова
к.ю.н., доц.

ДОТРИМАННЯ МОВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Яка мова, такі й думки будуть: московська мова – московські думки.
Борис Грінченко

В умовах збройної агресії росії проти України постає надзвичайно важливе завдання: утвердження української мови як елемента національної безпеки та мовного індикатора всього українського суспільства. В наш час минуло більш як тридцять років з моменту здобуття Україною незалежності, але і досі доводиться констатувати про те, що українська мовна ідентичність залишається під загрозою. І, саме в надзвичайних ситуаціях, одним з проявів яких є війна, роль мови як чинника національної консолідації, мала б посилюватись і виступати параметрами розмежування на «свій-чужий». Водночас російська мова ще залишається для певної частини українців засобом комунікації, тим самим, фактично продовжує бути осередком зросійщення української молоді, віддаляючи її від національної належності. Сьогодні Україна – самостійна держава, і одне з найважливіших її завдань, в тому числі завдань на фронті – повернути українському народові відібрану в нього мову на всіх етнічних українських просторах.

З огляду на вразливість зазначеної теми постає низка актуальних питань: як відновлювати українськість України, як стверджувати українську ідентичність, як забезпечувати повноформатне існування української мови – державної мови України. Істотно те, що і нація і держава виростають з мови народу! Не стане мови – зникне і держава!

В національно-мовному вихованні громадянина велику, без перебільшення, роль повинна відігравати школа на всіх рівнях. Спочатку дошкільна, потім загальна середня, пізніше професійна професійно-технічна, фахова передвища та вища, а також позашкільна та післядипломна освіта.

Звернімося до аналізу освітньо-мовного законодавства, норми якого регулюють відносини в освітній сфері. Необхідно підкреслити, що основним нормативно-правовим актом, який започаткував законодавче становлення української мови як державної, була і залишається Конституція України [1]. Втім, стаття 10 Основного Закону визначає лише загальні принципи мовного питання. Загальний характер цієї норми зумовив практичну необхідність в офіційному тлумаченні положень статті 10 Конституції України щодо обов'язковості застосування української мови у навчальному процесі в навчальних закладах України. Конституційний Суд України в резолютивній частині зазначив: «виходячи з положень Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні..., в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова» [2].

Рішення прийнято, але російська мова залишалась домінуючою чи не в усіх сферах суспільного життя, також і в освітній царині. Враховуючи мовну ситуацію в державі Указом Президента України введена в дію «Концепція державної мовної політики». Пріоритетом якої стало утвердження і розвиток української мови, а обов'язком держави забезпечення і «безумовне виконання конституційної норми щодо всебічного розвитку і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України... і застосування

української мови у навчальному процесі в державних і комунальних навчальних закладах України» [3].

Наступний етап українізації освіти пов'язаний зі спробою реформувати систему вищої освіти з метою створення умов для підвищення якості освітньої діяльності вищих навчальних закладів. Відповідно до статті 48 Закону України «Про вищу освіту» [4] освітній процес в закладах вищої освіти здійснюється державною мовою. Аналогічна стаття міститься в іншому Законі, «Про освіту» [5, ст. 7].

Наступним кроком у врегулюванні питання мови в сфері освіти став прийнятий в 2019 році Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Стаття 21 Закону встановлює, що «мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова...» [6].

Таким чином, однозначність законодавчого формулювання не залишає сумнівів. Одночасно, кожен освітянин, як і кожен здобувач освіти повинен усвідомити персональну відповідальність за утвердження, дотримання і збереження української мови – мови титульної нації України. Як і персональну відповідальність за недотримання чи неналежне дотримання норм чинного освітньо-мовного законодавства.

Отже, враховуючи аналіз норм законодавства, освітній заклад має бути вільний від мови російської, тим більше, що це мова іншої держави. Держави, яку Верховна Рада України визнала «державою-терористом (державою-агресором), однією з цілей політичного режиму якої є геноцид Українського народу, фізичне знищення, масові вбивства громадян України, вчинення міжнародних злочинів проти цивільного населення, використання заборонених методів війни, руйнування цивільних об'єктів та об'єктів критичної інфраструктури, штучне створення гуманітарної катастрофи в Україні або окремих її регіонах» [7].

Звернемо увагу, на законодавче визначення освітнього процесу, яке викладено в Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. «Освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних

і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, при-
множення і використання знань, умінь та інших компетентно-
стей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно
розвиненої особистості» [4]. Без перебільшення слід зауважити
на важливості провадження освітнього процесу через систему
різноманітних заходів для зміцнення розвитку, піднесення
і зростання престижності української мови не лише в закладах
освіти усіх рівнів і форм власності, а й в повсякденному житті
суспільства.

Поряд з тим освітній омбудсмен висловив слушне заува-
ження, що «освітній процес – це всі види діяльності, що від-
буваються на території навчального закладу. Тобто, це і класна
робота, і виховна робота, і спілкування здобувачів освіти
та педагогічних представників у класах, учительських, їдаль-
нях, коридорах, спортивних залах, на стадіоні, в бомбосховищах
на території школи. Перерва – це теж освітній процес, і там має
бути державна мова» [8]. Тобто, зростає і посилюється нагальна
потреба запровадити і дотримуватись єдиного мовного режиму
не тільки в навчальних аудиторіях, а і на усій території освіт-
нього закладу усіма учасниками освітнього процесу.

Сьогодні освіта в цілому і, безпосередньо, освітній процес має
стати фундаментом творення як особистості так і зміцнення
статусу української мови. Освіта покликана давати не тільки
практичні знання мови, але й бути провідником до формування
національної мовної свідомості, культивувати навички мовного
етикету, мовного патріотизму і просвітницької культури. Освіта
чи не єдина сфера публічного життя де є підстави говорити про
реальну спроможність виховувати майбутнє України для зміц-
нення державності, збереження мови, культури, традицій, істо-
рії українського народу.

Яких би зусиль не докладали для формування гідної мов-
ної поведінки, свідомої мовної культури, але якщо виходячи
з навчальної аудиторії ми переходимо на російську мову то всі
зусилля з виховання мовного патріотизму, мовного центрizmu
втрачають своє значення. Про яке дотримання мовного зако-
нодавства, як одне із ключових завдань освіти на усіх рівнях,
можемо говорити!

Проблема мови освітнього процесу є над актуальною, тому багато прикладів для її розв'язання дає саме життя.

1. Слід взяти до уваги, що сьогодні освітня сфера залишається україномовною лише на час проведення занять. Решту часу, є підстави припускати, що і педагоги і здобувачі в спілкуванні послуговуються російською мовою. Характерно, що серед багатьох ознак, які відрізняють один народ від іншого, найточнішою є мовна ознака. Саме мові належить особлива роль: забезпечувати культурний суверенітет нації. Провідниками цієї місії є учасники освітнього процесу: «здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти» [5, ст. 52]. Поважність і авторитет української мови прямо пропорційний рівню розвитку суспільного інтелекту.

2. В той же час, батьки, як учасники освітнього процесу, не задають тон, не практикують спілкування з дітьми українською мовою в родинному колі. Щоб діти вміли краще спілкуватися з оточуючими, виражати власні думки, мати можливість вчитися та розвиватися у різноманітних сферах. Це, крім іншого, вагомі можливості зміцнення мовної свідомості і мовної культури. Тим більше, що національне законодавство покладає на батьків обов'язок «виховувати у дитини повагу до державної мови, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України; формувати у дітей усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність України» [5, ст. 55 п. 3]. Чим більше батьки з дітьми будуть спілкуватися вдома тим вищий буде рівень опанування і навчання державною мовою під час освітнього процесу і створить кращі можливості для утвердження української мови в молодіжних колективах.

3. Заходи щодо державної мови повинні здійснюватися на рівні системної, стратегічно продуманої загальнодержавної політики проти впливу російської мови на молоде покоління українців. Легітимність державної мови не може викликати дискусій, на кшталт «какая різниця». Правильна і чітка стратегія держави може забезпечити законодавчу і практичну

стабільність в мовному питанні, що, в свою чергу, породить суспільну єдність і її подальший розвиток як головну мету мовної політики. Держава мусить визначити централізацію мовної політики для забезпечення єдності України.

4. Негативне ставлення до російської мови посилюється в час війни і сприймається як загроза національній безпеці. Одне із ключових завдань сьогодні – безпелаяційне дотримання законодавства про державну мову! Це завдання пріоритетної державної ваги, без вирішення якого будуть втрачатися фундаментальні принципи функціонування держави: суверенітет, єдність території, безпека, мир, злагода. Надання освітніх послуг українською не тільки вимога часу, а і вимога законодавства. Ще задовго до нинішніх подій автори колективної монографії визначили орієнтири мовної політики в Україні: «мова це гарантія національної безпеки, територіальної цілісності, національної свідомості та історичної пам'яті» [9, с. 3]. Держава зобов'язана забезпечити централізацію мовної політики на усій території України.

5. На превеликий жаль, мовне питання було і залишається занедбаним. В нинішній час за підтримки держави мовну політику повинні реалізовувати люди з чіткими українськими світоглядними орієнтирами, наділені різноманітними відповідними ресурсами. Сьогодні не стоїть питання чи маємо ми мовну проблему, це очевидно. Сьогодні постало питання чому українська мова і досі не стала панівною мовою в Україні. Чому через три десятки років незалежності мова українського народу знову на межі виживання і потребує всебічної державної підтримки. З огляду на застосування мовного законодавства на практиці виникає потреба посилити функції нагляду за його реалізацією. Затягування розв'язання проблем тягне за собою ускладнення їх вирішення. Напевно, щось робимо не так, коли щоразу повертаємось до мовного питання. Складається враження, що українська мова, в процесі так званої «лагідної українізації», має «захищатися». А не навпаки: від захисту переходити до наступу. В державі, як і в освітній сфері, повинна бути мовна перспектива.

Підсумовуючи, можна зазначити, що основою для економічного, культурного, освітнього зростання України,

її національного відродження, її майбутнього є всебічний розвиток і захист української мови, яка дала назву державі – Україна! Головною метою мовної політики має бути єдність суспільства і стабільність держави.

Список використаної літератури

1. Конституція України : прийнята 28 червня 1996 р. з наст. змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України від 14.12.1999 року № 10-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99#n54>
3. Концепція державної мовної політики від 15 лютого 2010 року N 161/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Про освіту : Закон України від 06.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
7. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну : Закон України від 22.05.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>
8. Тарас Кремінь Відповідальність освітян щодо застосування державної мови в межах освітнього процесу має бути посилена. URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/taras-kremin-vidpovidalnist-osvitian-shchodo-zastosuvannia-derzhavnoi-movy-v-mezhakh-osvitnoho-protsesu-maie-buty-posylena>
9. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. Київ : ІПІЕНД імені І. Ф. Курбаса НАН України, 2008. 398 с.